

4. Крауч К. Постдемократия / К.Крауч. – Гос. ун-т – Высшая школа экономики. – М.: Изд. дом Гос. ун-та. – Высшей школы экономики, 2010. – 192 с.
5. Карр Э. История Советской России. Кн. 1. Т.1 и 2. Большевицкая революция. 1917-1923 / Э. Карр. – М.: Прогресс. – 768 с.
6. Бухтояров М. Глобализация – путь мегаобщества / М.С. Бухтояров, О.С. Бухтоярова // История и обществознание. – Красноярск: Красноярский государственный технический университет, 2006. – С.7-10.
7. Казинцев А. Симулякр, или стекольное царство / А. Казинцев // Наш современник. – 2003. – № 11. – С. 205-223.
8. Кирьян П. Система переживает коллапс [Электронный ресурс] / П. Кирьян, П. Власов, П. Быков // Эксперт. – 2001. – 28. – Режим доступа: http://expert.ru/expert/2001/28/28ex-wallerstain_58851/
9. Харви Д. Краткая история неолиберализма [Электронный ресурс] / Д. Харви. – М.: Поколение, 2007. – 288 с. – Режим доступа: <http://alexkromvel.rusfolder.net/21641399>
10. Сорос Дж. Криза глобального капіталізму: (Відкрите суспільство під загрозою) / Дж. Сорос; [пер. с англ. Р. Ткачук, А. Фролкін]. – К.: Основи, 1999. – 259с.
11. Выдрин Д. Вспоминая Артхашастру / А.Ю.Адаменко, Д.И.Выдрин. – Киев, 2006. – 208 с.
12. Каретас Дж. Конфликтующие сердца: социальная справедливость по-христиански [Электронный ресурс] / Дж. Каретас. – Режим доступа: <http://dialogs.org.ua/ru/cross/page26647.html>
13. Оверченко М. Нужно объяснить простому человеку, что либерализация – это хорошо [Электронный ресурс] / М. Овчаренко – Режим доступа: http://www.vedomosti.ru/library/news/1387657/tolko_si_stema_svobodnogo_rynka_sokraschaet_bednost
14. Алесина А. Либерализм – это левая идея / А. Алесина, Ф. Джавацци. – М.: ООО „Юнайтед Пресс”, 2011. – 172 с.
15. Клюев А. Формула украинской модернизации: взяться и сделать / А. Клюев // Зеркало недели. Украина. – 2011. – № 19. – 27 мая.
16. Сколотяный Ю. Кризис, мир и Украина / Ю. Сколотяный // Зеркало недели. Украина. – 2011. – № 32. – 9 сентября.
17. Сколотяный Ю. Анатолий Гальчинский „Конец капитализма можно с полным основанием трактовать как его триумф” / Ю. Сколотяный // Зеркало недели. Украина. – 2012. – № 4. – 3 февр.
18. Константинов И. Новый социализм и информационное общество [Электронный ресурс] / И. Константинов. – Режим доступа: <http://www.socialistinfo.ru/apriori/287.html>
19. Казнин В. Проблемы изменения общественного сознания [Электронный ресурс] / В. Казнин. – Режим доступа: http://kyiv-vestnik.com.ua/public_s1688.html
20. Колташев В. Контуры экономики будущего [Электронный ресурс] / В. Колташев. – Режим доступа: <http://hvylya.org/interview/economics2/vasilij-koltashev-kontury-ekonomiki-budushego.html>
21. Фурсов А. Конец неолиберальной эпохи: что дальше? [Электронный ресурс] / А. Фурсов — Режим доступа: <http://www.planet-kob.ru/articles/1514>
22. Медведчук В. Социал-демократия – это счастье для Украины [Электронный ресурс] / В.Медведчук. – Режим доступа: <http://medvedchuk.org.ua/viktor-medvedchuk-social-demokratiya-eto-schaste-dlya-ukrainy-2/>.

УДК 329

Власенко Т.Т.

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди

ЦИНІЧНИЙ ДИСКУРС СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИКИ ?

Досліджується проблема визначення цинізму в політичному дискурсі сучасної України. Зокрема аналізуються два різновиди цинізму: гіркий цинізм пригноблених, які розвінчують лицемірство влади та цинізм самих гнобителів, що відкрито порушують свої ж власні принципи

Ключові слова: політичний дискурс, ідеологія, легітимність, політична сатира, соціальні мережі, цинізм.

Власенко Т.Т.

ЦИНИЧНИЙ ДИСКУРС СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНСКОЙ ПОЛИТИКИ ?

Исследуется проблема определения цинизма в политическом дискурсе современной Украины. В частности анализируются две разновидности цинизма: горький цинизм угнетенных, разоблачающих лицемерие властей предрержащих, и цинизм самих угнетателей, открыто нарушающих свои же собственные принципы.

Ключевые слова: политический дискурс, идеология, легитимность, политическая сатира, социальные сети, цинизм.

Vlasenko T.

CINICAL DISCOURSE OF MODERN UKRAINIAN POLITICS ?

The article is devoted to the problem of definition of the cynicism of political discourse in Ukraine. In his article the author investigates the political discourse in modern Ukraine, in part, the author analyses two kinds of cynicism: the bitter cynicism of the oppressed which unmasks the hypocrisy of those in power, and the cynicism of the oppressors themselves who openly violate their own proclaimed principles.

Key words: political discourse, ideology, legitimacy, political satire, social networks, cynicism.

Заповнення українського політичного дискурсу політичною сатирою, ненормативною лексикою, інвективами останніми роками набуває масового характеру. „Творцями” обценної комунікації виступають як окремі представники політичної еліти різних чинів і рангів, так і суспільний загал у цілому. Суто попередня оцінка цього явища може викликати в уяві асоціації зі сфери літературно-художніх студій. Так, гротеск, сатира, сміхова культура, починаючи з Аристофана, а пізніше творів Ф. Рабле, Д. Свіфта, Я. Гашека, К. Чапека, М.Є. Салтикова-Щедріна, М.Булгакова, завжди функціонували в філософському, культурному, літературному середовищі. Навіть радянський тоталітарний режим не гребував цими інструментами. Ідеологічні апарати радянської держави використовували ті ж журнали „Перець”, „Крокодил” як з метою критики некомпетентності, корупції та інших зловживань, так і як засіб пропаганди проти ідеологічного противника (політичні карикатури).

Цілком вірогідно, що ще більший евристичний потенціал для аналізу проблеми епатажних інвектив у політичному дискурсі закладений у традиції, започаткованій античними кініками. Античний цинізм, розвинутий школою кініків, досить активно досліджувався цілою низкою вітчизняних філософів, серед яких В.Ф.Асмус, О.Ф.Лосєв, М.О.Можейко, І.М.Нахов та ін. Частіше всього цинізм розглядався в „парі” з мораллю як антитеза останньої, як такий, що виступає проти існуючої системи цінностей. У цьому ж контексті визначає політичний цинізм А.Камю: „Скасування будь-яких моральних цінностей і принципів, підміна їх

фактом, цим каліфом на час, проте каліфом реальним могли привести, як ми прекрасно бачили, тільки до політичного цинізму, будь він індивідуальним чи, що куди серйозніше, державним” [1, с.228-229]. Свій підхід до визначення цинізму пропонує в рамках психоаналізу С.Жижек підкреслюючи, що цинізм, полягає в розвінчуванні влади, чия єдина ефективність проявляється в примушенні, чи в підкоренні когось під приводом захисту когось іншого [2].

У цьому контексті особливе місце в дослідженнях цинізму займає робота німецького філософа П. Слотердайка „Критика цинічного розуму”, в якій автор наголошує на розмежуванні цинізму та кінізму, останній зовсім по-новому ставить питання про те, як висловлювати істину. „Брудний” матеріалізм кініка – це не тільки відповідь на надмірний ідеалізм влади, який недооцінює права конкретного. Тваринні прояви у кініка – це також його аргументація, це – підризна діяльність. Якщо ж влада, зі свого боку, починає мислити кінічно, якщо вона знає істину про себе і, незважаючи на це „продовжує робити те ж саме”, – то вона повністю починає відповідати сучасній дефініції цинізму [3, с.134]. На його думку, політика вчора, а ще більше сьогодні схожа на те, як її сприймали кініки: вимушено агресивне ставлення людей один до одного; сфера кар’єр і сумнівних амбіцій; механізм відчуження; сфера війни та соціальної несправедливості. Тому той, хто виступає проти пануючої брехні, провокує виникнення клімату сатиричної розпущеності, в якому і влада разом зі своїми панівними ідеологіями теж афективно розгальмовується – саме у відповідь на

критичні випадки з боку кініків (див.: [3, с.135-137]).

У свою чергу С. Жижек також наголошує на відмінності між цинізмом і феноменом античних кініків. Останній був не стільки демонстрацією непристойних сцен людської життєдіяльності, відходом від норм суспільства, скільки своєрідним протестом проти влади, зумовленим популістським, плебейським ставленням до офіційної культури. Кінізм, за визначенням С.Жижєка, виявляється в іронії та сарказмі, протиставленні патетичному фразерству пануючої офіційної ідеології, банальності повсякденного життя, в прагненні зробити з влади посміховище, за ідеологічною фразеологією розкрити її егоїстичні інтереси, насилля, грубі домагання влади. Натомість цинізм – це відповідь правлячої культури, він враховує приватний інтерес, який стоїть за ідеологічними універсаліями, дистанцію, яка розділяє ідеологічну маску і дійсність, разом з тим, у нього є свої резони, щоб не відмовлятися від цієї маски. Такий цинізм не є відверто аморальним, скоріше тут сама мораль поставлена на службу аморалізму [4, с. 36-37]. Відповідаючи на питання, чи була акція Pussy Riot цинічною, С.Жижек підкреслює: „Є два різновиди цинізму: гіркий цинізм пригноблених, які розвінчують лицемірство влади та цинізм самих гнобителів, що відкрито порушують свої ж власні принципи. Цинізм Pussy Riot – першого типу, тоді як цинізм влади чому б не назвати їх авторитарну брутальність Prick Riot? – належить до куди більш зловісного другого типу” [5]. На думку Жижєка, якщо розуміти цинізм як безжальний прагматизм влади, який тайком насміхається над своїми власними принципами, то Pussy Riot тоді – це втілений анти-цинізм [5].

Звідси цілком логічно поставити питання про правомірність і обґрунтованість аналізу обценних, інвективних дискурсів у політичному просторі в контексті проблематики цинізму та досліджувати цинізм і як дискурс політичної еліти, політичних лідерів, так і цинізм поза владним дискурсом: іронія, сарказм у продукції традиційних мас-медіа та Інтернеті, в соціальних мережах, коли, з одного боку, опонентів „разводять как котят”, а з іншого „переписують хату на kota” [6].

З усією очевидністю можна стверджувати, що іронія, сарказм та їх ненормативні „похідні” сьогодні – важливі складові політичного дискурсу в Україні. З одного боку, в країні з нестійкою демократією цей

стан речей можна оцінювати і як своєрідний індикатор громадянських свобод в українському суспільстві. Так, у тій же Білорусії були придушені навіть спроби Мовчазної революції. В Росії проект „Кукли” був закритий ще в 2002 р.і, сатиричний проект „Громадянин поет” сам припинив існування після останніх президентських виборів. З іншого боку, це – щоденна оцінка дій влади українським соціумом, а, отже, щоденна актуалізація проблеми легітимності. Дискусії з використанням інвектив, іноді навіть бійки на різноманітних політичних ток-шоу і в парламенті набувають статусу буденної повсякденності. Образлива лексика направлена не тільки проти політичних опонентів („бандитам – тюрми”), але і – проти соратників. Так, Президент В.Ющенко заявив своїм однопартійцям: „Ви всі були ніхто! Я вас усіх привів у політику, ледь не зі смітників підібрав”, свого ж прем’єр-міністра Юлію Тимошенко оцінив як „бомжа”, що „набралася як сучка бліх, кредитів” [7,8,9].

Публічний дискурс, позбавлений толерантності, терпимості, просто вихованості, відтворює брутальні алгоритми поведінки. Що є більш епатажним – акції з оголенням грудей активісток Фемен чи оцінка цих дій в студії Шустер-live депутатом від Партії Регіонів В.Колісниченком: „проститутки”, „больная баба”, „тварь”, „вали отсюда”? Питання риторичне але, на наш погляд, ця ситуація свідчить головним чином не про невихованість політиків чи „аморальність” активісток, а насамперед – про „безідеологічність” та „безполітичність” як політичного дискурсу, так і політики. Тому що, якщо людину все задовольняє і вона ні на що не реагує, це означає, на думку С. Жижєка, що вона є ідеологією в чистому вигляді, що вона передає своє тіло суб’єкту ідеології, в якому ця ідеологія функціонує [2]. „Плюси” та „мінуси” самої ідеології та проблеми індивіда в ідеологічному просторі – тема окремого аналізу, проте цілком очевидно, що відсутність ідей, а відповідно – критики ідей породжує критику „людей”. Якщо додати до цього зниження довіри та поваги в суспільстві до владних інститутів (проблема легітимації), то стає цілком очевидною причина цих дискурсів та менш очевидною – причина/причини, що породжують саме „такі” форми. „озгальмування” влади в цьому переліку стоїть не на останньому місці.

Відсутність довіри до політиків і політики в цілому зумовлена не тільки „словами”

але й „справами ” політиків: тими ж „тушками” в парламенті, голосуванням чужими картками, корупцією в суспільстві. Все це, з одного боку, зумовлює попит на моральне очищення влади і суспільства, запит на нове моральне лідерство. Свого часу певні очікування і сподівання значної частини суспільства були реалізовані в акціях протесту Майдану. Однак подальша політика як помаранчевих, так і їхніх опонентів знову занурила країну в атмосферу зневіри, апатії, розчарування в цінностях, ідеалах. Тому наявність у суспільстві іронії та сарказму до політиків і політики, можна також пояснити і підсвідомим бажанням досягти катартичного ефекту носіями інвективних дискурсів. З іншого боку, руйнація комуністичної інтерпретації

світу та відповідної структури цінностей створили ідеологічний, моральний, ціннісний вакуум у незалежній Україні, тому що жодна влада чи не запропонувала, чи не спромоглася втілити свій власний ідеологічний проект і систему спільних цінностей.

Так, зниження рівня підтримки громадянами діяльності Верховної Ради України підтвердили результати дослідження, проведеного соціологічною службою Центру Разумкова спільно з Фондом Демократичні ініціативи ім. Ілька Кучеріва з 9 по 16 грудня 2011 року, про що свідчить таблиця 1. Відповідно зменшується кількість тих громадян, хто повністю підтримує діяльність Верховної Ради України та збільшується число тих, хто не підтримує.

Таблиця 1

Чи підтримуєте Ви діяльність Верховної Ради України? [10]

	Повністю підтримую	Підтримую окремі заходи	Не підтримую	Важко відповісти
Грудень 2011	3.6	24.4	66.6	5.4
Жовтень 2011	4.1	27.2	62.7	6.0
Серпень 2011	4.3	29.3	60.1	6.3
Травень 2011	3.7	29.9	60.1	6.3
Квітень 2011	5.3	31.7	57.5	5.5
Лютий 2011	7.6	3.9	53.4	7.1
Листопад 2010	11.0	38.3	50.1	6.5
Жовтень 2010	8.1	40.1	44.3	7.5
Серпень 2010	10.9	38.9	44.2	5.9
Травень 2010	19.3	35.5	38.7	6.5
Квітень 2010	16.6	38.5	36.8	6.1
Березень 2010	16.3	38.5	36.8	8.1
Лютий 2010	6.3	40.4	45.6	7.6

Тому практично всі дії влади, які викликають неоднозначну оцінку в суспільстві, автоматично потрапляють у сатиричний процес, видаючи на гора у простір політичного дискурсу сатиричні кліпи, фото жаби, тощо. Так прийнятий нещодавно Верховною Радою України Закон „Про засади державної мовної політики” одержав „відповідь” у вигляді сатиричних кліпів на пісню „Підрахуй”, який зняли Ірена Карпа та Артем Полежака, об’єднані у гурт „Дуля”; та випуск „Павліка Морозова”; проблеми з функціонуванням потягів Хюндай – втілилися у кліп гурту „Веселий Песець”[11,12,13].

Чим ще, як не відсутністю поваги та довіри до влади, до чинного Президента

України, можна пояснити епатажні акції з роздачею презервативів із зображенням Президента В.Ф. Януковича перехожим, чи розклеювання листівок з написом „Широка страна моя родная, много в ней лесов, полей и рек. Я другой такой страны не знаю, президент которой бывший зек” та ін. ? [14,15]. Так, за результатами дослідження, проведеного соціологічною службою Центру Разумкова спільно з Фондом Демократичні ініціативи ім. Ілька Кучеріва з 10 по 15 серпня 2012 року рівень підтримки громадянами діяльності Президента України В.Ф.Януковича з моменту обрання постійно знижувався, про що свідчить таблиця 2.

Чи підтримуєте Ви діяльність Президента України? [16].

	Повністю підтримую	Підтримую окремі заходи	Не підтримую	Важко відповісти
Серпень 2012	12.6	34.3	47.4	5.7
Грудень 2011	7.3	27.9	59.4	5.5
Жовтень 2011	10.5	31.6	52.4	5.5
Серпень 2011	9.7	36.6	47.9	5.7
Травень 2011	9.7	38.8	46.7	4.9
Квітень 2011	11.3	35.5	47.6	5.6
Лютий 2011	17.8	37.0	40.0	5.2
Листопад 2010	20.4	35.2	39.3	5.1
Жовтень 2010	20.8	39.3	34.8	5.2
Серпень 2010	22.5	38.7	33.3	5.5
Травень 2010	39.7	32.2	23.0	5.1
Квітень 2010	40.9	25.4	28.5	5.2
Березень 2010	37.8	28.1	25.7	8.3
Лютий 2010	28.4	31.1	27.7	12.8

Свій внесок у політичний дискурс досить активно роблять різні письменники, поети, публіцисти. Серед них Юрій Андрухович, Андрій Бондар, Юрій Винничук, Любо Дереш, Сергій Жадан, Юрій Іздрик, Ірена Карпа, Ліна Костенко, Лесь Подерв'янський. Епатажний дискурс демонструє розмаїття літературно-художніх форм: від вірша Юрія Винничука „Убий Підраса” до пісень кабаре „Веселий Песець”, від памфлету Ліни Костенко з нагоди святкування двадцятиріччя незалежності України до Інтернет-проекту „Павлік Морозов” (сучасні хроніки) (засновники А. Бондар, Л. Подерв'янський) [17,18,19]. Відсутність реальних соціальних ліфтів (новий Закон України „Про вибори народних депутатів України” також не реалізував обіцянки політиків про відкриті списки) в літературному середовищі зумовили негативну реакцію як на сам виборчий процес, так і на його майбутній „продукт” (Верховну Раду). Так, в одному з інтерв'ю Любо Дереш мотивує свою відмову брати участь у президентських виборах тим, що порівнює виборчий процес з перебиранням різних сортів калу [20]. А відомий український поет і письменник Сергій Жадан порівнює парламент з вигрібною ямою [21].

Розвиток Інтернету та соціальних мереж, інноваційні інформаційні технології створюють безмежні можливості для миттєвого поширення комунікації. В Інтернеті функціонують українські сатиричні сайти „Сюрржик”, „Дурдом”, „Веселі Яйця”,

„Обком”. Соціальні мережі в режимі on-line поширюють в off-line просторі і сатиричні кліпи, і скандальні відео, і ненормативну лексику коментарів. До речі, наявність ненормативної лексики в коментарях користувачів мережі частково можна пояснити анонімністю, а також спробами одержати психологічне полегшення шляхом пониження соціального статусу адресату за рахунок розміщення його на самих нижніх сходинках соціальної ієрархії поза відсутності інших механізмів виходу активності. Завдяки Інтернету його користувачі практично постійно знаходяться в ситуації „обличчям-до-обличчя” та „тут-і-зараз” (П. Бергер, Т. Лукман). Так, знищення єдиної реклами на узбіччі Дніпропетровська у вигляді бабусі з котом і напису: „Взнала, що онук проголосував за регіони, переписала хату на kota” відтворилося у віртуальному просторі в десятках фото жаб з „котячими” варіаціями, блогах про владу Шарікових та „революційних” котів і відповідних коментарях [6, 22].

Відсутність на сьогодні у влади дієвих механізмів ідеологічної легітимації, незважаючи на практичну монополію на традиційні засоби масової комунікації, на фоні вищезазначеного падіння довіри та поваги до владних інститутів обумовлює звуження авторитету влади, її підтримки (проблема легітимації) та „викид” у публічний дискурс негативних оцінок у різних формах, усе частіше в обсценних. Цей процес відбувається за відсутності інших

цивілізованих, культурних форм вирішення конфлікту, викликаного різними інтерпретаціями принципу справедливості та його реалізацією в політичному устрої правлячою владою; за відсутності дієвих соціальних ліфтів, які б трансформували цю активність і „транспортували” активістів на владний Олімп. Саме такою має бути адекватна реакція відповідальної влади на епатажну форму політичного дискурсу. Унеможливлення обценної лексики, інвектив як невід’ємної складової політичної комунікації, а також комунікації в цілому – результат взаємодії відповідальної влади, яка прагне відновити свою легітимність і суспільства, в якому досягнутий певний консенсус в питаннях основних цінностей і справедливості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Камю А. Бунтующий человек. Философия. Политика. Искусство / А. Камю. – М.: Политиздат, 1990. – 415 с.
2. Жижек С. Власть и цинизм [Електронний ресурс] / С. Жижек. – Режим доступу: http://texts.org.in/view_book.php?id=37
3. Слотердайк П. Критика цинического разума / П. Слотердайк. – Екатеринбург. Изд-во Уральского университета, 2001. – 584 с.
4. Жижек С. Возвышенный объект идеологии / С. Жижек. – М.: Художественная литература. – 1999. – 236 с.
5. Slavoj Zizek on Pussy Riot: “The True Blasphemy” [Електронний ресурс] / S. Zizek. – Режим доступу: <http://art-leaks.org/2012/08/07/slavoj-zizek-on-pussy-riot-the-true-blasphemy/>
6. Днепропетровский губернатор-регионал испугался бигборда с бабушкой [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/rus/news/2012/08/14/6970781/>
<http://www.pravda.com.ua/rus/news/2012/08/14/6970781/>
7. Ющенко вважає, що перемога Тимошенко призведе до катастрофи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.net/ukr/news/news-351762.html>
8. Тимошенко – бомж [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://video.ukrhome.net/play/36587/>
9. Віктор Ющенко вважає, що нас на смітниках підібрав... [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wz.lviv.ua/articles/66219>
10. Чи підтримуєте Ви діяльність Верховної Ради України? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=68
11. Славінська І. Підрахуй. Мовне питання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://blogs.pravda.com.ua/authors/slavinska/4fd740cfeaea9/>
12. Павлік Морозов: про мову [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.youtube.com/watch?v=yutfdF5ps_U
13. Окара А. Кабаре “Веселый Песец” : Нация терпил летит на корейском поезде в историческое небытие с билетами по 666 грн. [Електронний ресурс] / А.Окара. – Режим доступу: <http://blogs.pravda.com.ua/authors/okara/4fcc909ab3021/>
14. П’ятьох людей на Майдані затримали через презервативи з Януковичем? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2012/02/24/6959384/>
15. В Херсоні за “політичні листівки” студентів оштрафували [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2012/04/6/6962223/>
16. Чи підтримуєте Ви діяльність Президента України? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=67
17. Костенко Л. Равнение на трибуну [Електронний ресурс] / Л.Костенко. – Режим доступу: <http://life.pravda.com.ua/columns/2011/08/19/84032/>
18. Винничук Ю. „Убий Під.раса” [Електронний ресурс] / Ю. Винничук – Режим доступу: http://www.youtube.com/watch?v=_XH44zViZp4
19. Чекалкін Д. Національна гордість [Електронний ресурс] / Д. Чекалкін . – Режим доступу: <http://blogs.pravda.com.ua/authors/chekalkin/4f83ea9d4cf51/>
20. Дереш Л. Я людина егоїстична, аморальна і цинічна [Електронний ресурс] / Л.Дереш. – Режим доступу: <http://life.pravda.com.ua/interview/2010/08/2/56250/>
21. Письменник не збирається до „вигрібної ями” на Грушевського [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2012/05/21/6964919/>
22. Як кіт став героєм Інтернету. Смішна підбірка фото жаб [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://life.pravda.com.ua/society/2012/08/16/110319/>